

MIHAIL MOXA'S CHRONOGRAPH. THE FIRST UNIVERSAL CHRONICLE IN ROMANIAN LANGUAGE

Erich Agnes Terezia
Prof. PhD., „Valahia” University of Târgoviște

Abstract: Since the seventeenth century in the Romanian countries, it is observed a greater interest for the universal history. If until then the Romanian chroniclers were especially interested in noting the internal events that took place in the Romanian countries, with the very rare mention of those that took place outside the space inhabited by the Romanians, from now on more attention will be paid to writing these chronographs that cover aspects of universal history. In this work we present the first work of this kind, written in Romanian language, in 1620, by Mihail Moxa, marking this year 400 years since its writing. We will demonstrate that the analyzed text is a historical one, realized by compiling some Byzantine, Slavic and Romanian writings, in which the author integrates events and events in the history of Romanians.

Keywords: Mihail Moxa, seventeenth century, universal history, Romanian countries, chronograph.

În Țara Românească trecerea de la istoriografia în limba slavonă la cea în limba română s-a produs prin *Cronica lui Mihai Viteazul*, urmată de *Cronica universală* a lui Mihail Moxa și ulterior de cea internă, redactată în timpul lui Matei Basarab (1632—1654) și inclusă în *Letopisețul Cantacuzinesc*.

Autorul primei cronică universale în limba română, Mihail Moxa (Moxalie, adică păcătos), a fost călugăr la Mănăstirea Bistrița, Oltenia. Se pare că era știutor de carte slavonă exercitându-și cunoștințele în unele traduceri de texte religioase, precum *Pravila de la Govora* (1640). Originea sa era una modestă deoarece nu a făcut carieră ecleziastică, chiar el autocaracterizându-se ca „mai micul și mai apoi de toți și ticălosul călugăr Mihail”.

Cronica a fost răspândită în mai multe manuscrise: unul descoperit în biblioteca Mănăstirii Bistrița, fiind cumpărat de filologul rus Vasili I. Grigorovici în 1845, iar o copie a acestuia din 1859 se găsește, împreună cu întreaga colecție de manuscrise a lui Grigorovici, în Biblioteca Națională a Rusiei. În anul 1877, Grigore Tocilescu a copiat manuscrisul și a trimis o copie lui B. P. Hasdeu care l-a publicat în „Cuvente den bătrâni” vol. I, București, 1878. În 1889 Ioan Bogdan va aduce numeroase corecturi și va completa pasajele omise inițial.

Lucrarea lui Moxa nu este una științifică, fapt menționat chiar de autor la începutul acesteia: „pentru cine se întreabă și voiește să știe, cari (domni) au domnit dintâiu și până unde au ajuns, și cum au ajuns, și cum au împărățit, și câți ani”, toate vor fi prezentate „cu adevăr”, dar nu „în limba stricată a izvoarelor”. De fapt, cronicarul compilează informațiile după *Cronica lui Constantin Manasses*- prima jumătate a secolul al XII-lea (de la crearea lumii până la împăratul Nichifor Botaniatul -1081; de fapt, cronograful acestuia fusese prelucrat de o serie de cronicari bizantini: Theofan, Gheorghe Monahul, Cedren, Zonaras etc.), *Cronografia pe scurt a patriarhului Nichifor al Constantinopolului*-secolul al X-lea (prezintă evenimentele cuprinse între anii 602 și 769), *Cronica universală a lui Simion Magistrul și Logofătul* - secolul al X-lea), *Cronica lui Ioan Zonaras*- secolul al XII-lea, *Cronica lui Ioan Chortasmenos* (evenimentele cuprinse în perioada anilor 1296-1413), cronicile cunoscute sub denumirea de *Letopisețe sârbești noi* (cuprind evenimentele de la

moartea lui Ștefan Dusan -1355- până a sfârșitul secolului al XV-lea), precum și cartea cărților, *Biblia*. Cronograful lui se constituie din traducerea selectivă din aceste surse prezentate mai sus dar există formulări originale ale lui Moxa, care fac legătura între diverse capitole și părți sau explică unele pasaje din izvoare. Influența bizantină este de remarcat și în forma adoptată, care urmează modelul oferit de Manasses, primele 92 de capitole ale cronicii lui Moxa corespunzând, atât din punctul de vedere al conținutului cât și al formei, celor 128 de capitole ale cronicii lui Manasses.

Scrierea sa dorea a reda istoria lumii de la Facerea Lumii (De 'nceputul lumieei de'ntâiu) până la 1489 (cu toate că el afirma că o duce până la 1105) și a fost alcătuită la inițiativa episcopului Teofil al Râmnicului, datată fiind în *septembrie 1620*. El chiar declară a fi îndeplinit zisa mitropolitului Theofil, fără a fi modest: „Și iaste cu zisa sfinției tale, o prea înțelepte părinte Theofil, piscopol de Râmnic! Iată și eu, robul sfinției tale, mai micul și mai apoi din toți ticălosul, călugărul Moxa Mihail, cât miu fost știința și am preceput eu, am nevoit de am scris..., iară cându am sositu eu la acestu vadu ei au fostu numărul anilor 7129 (1620) în luna Septevrie.” Lucrarea are o semnificație politică deosebită având în vedere că a apărut într-o perioadă istorică instabilă, între domnia lui Radu Șerban (1602 -1610) și cea a lui Matei Basarab (1632 - 1654), când, în decurs de 22 de ani, au avut loc mai multe schimbări de domnie, explicându-se astfel și de ce autorul nu a închinat scrierea sa vreunui din ei, ci numai dascălului și îndrumătorului său, Teofil.

Cuprinsul cronografului este prezentat după cum urmează: ”Dumnezeu creează lumea în 6 zile; iar în a 7-a creează pe Adam și Eva. Povestea mărului, șarpelui și alungarea din rai. Nașterea lui Abel și Cain. Uciderea primului de către al doilea. Nașterea lui Set, care <pose nume stelelor și toată filosofia, și născu pe Enos>. Enos naște pe Cainan etc. Astfel ia naștere lumea, Potopul și Noe, cu corabia. Împărăția lui Nevrod. Împărăția: Egiptului, Asyriilor, lu Sostrie, Egyptean, lui David, lui Ciru, lui Alexandru Machidon, lui Ptolemeu Epure, Troianilor, De început Rymleanilor, Împărăția lui Romil,...”. Cronicarul face o încercare de prezentare a evenimentelor ce țin de istoria universală, urmând ca model o serie de alte cronografe cunoscute în epocă, după cum am văzut. Observăm că în paginile cronicii sunt prezente informații despre popoarele antice (evrei, asirieni, egipteni, perși, romani) și medievale (bulgari, sârbi, turci), accentul fiind pus pe istoria Bizanțului.

Ceea ce este interesant, și trebuie subliniat, este faptul că autorul integrează în istoria universală evenimente și întâmplări din istoria românilor, „când s-a început a se descăleca „Țara Moldovei”, imprimând astfel textului o notă de originalitate. Fiind scrisă de un oltean era de așteptat să fie abordată și tema întemeierii Țării Românești, fapt care nu se întâmplă, cronicarul amintind doar de întemeierea Moldovei, pe care o fixează în timp la 1359. O explicație ar exista în faptul că pe atunci nu se scria în cronici despre întemeierea Țării Românești, după cum afirmă I. Sbiera. Dar textul include mai multe referiri la evenimentele interne, amintind pe Dan, Mircea și Ștefan cel Mare, luptele de la Kosovo, de pe Ialomița etc. La sfârșitul cronografului prezintă câteva informații despre țările românești, cea mai lungă știre fiind despre lupta lui Mircea la Rovine, sursă de inspirație, se pare, pentru Mihai Eminescu în Scrisoarea a III-a.

Similar cu alte scrieri de aceeași factură și Moxa consacră o atenție deosebită perindării împărățiilor în lume, fără însă a ține la exactitatea datelor istorice. Sunt de remarcat elemente narrative preluate din Cronograful lui Dorothei și al lui Cigala, precum: visul premonitoriu al lui Priam despre nașterea fiului său care va pricinui căderea Troiei; abandonarea lui Paris într-un câmp și creșterea lui de către păstori; reprimirea în palatul împărătesc; răpirea soției lui Menelau; pornirea aheilor împotriva Troiei; uciderea lui Palamed prin viclenia lui Ulise; retragerea lui Ahile din luptă; uciderea lui Patrocle și revenirea pe

câmpul de luptă a lui Ahile; uciderea lui Hector; reușita lui Paris în a-l răni pe Ahile; crearea calului de lemn de către Ulise și introducerea lui în cetate; cucerirea și incendierea Troiei etc. În finalul capitolului consacrat războiului troian, autorul se scuză că nu poate povesti ca Homer: „Iată se sfârși poveștea de troiani, ca în scurt deplin. N-am scris ca Omir, că el au avut limbă dulce, de i-au fost drag a podobi poveștile”.

Capitolul intitulat *De la începutul Râmleanilor* este unul dintre cele mai rigurose redactate, în care este prezentat „Eniia ginerele lui Priiam crai din Troada”, care fugind cu ai săi „în țara Veneției” întemeie o cetate „albă și lungă” (Alba Longa). Este redată și legenda lui Remus și Romulus, cu înșirarea destul de minuțioasă a tuturor împăraților romani. Cronicarul culege din izvoarele sale mai mult partea anecdotică. Astfel, romanii din Roma, săpând în centrul orașului pentru a-și construi o ... biserică, au dat peste „un cap de os de cura sânge cum ar fi tăiat atunci, și-i era fața caldă, ca de om viu”. Concluzia la care au ajuns a fost că „această cetate va fi cap a multe limbi, însă cu spada și cu vărsare de sânge; și puseră nume bisericii Kapitol; și de atunci până acum noi chemăm bisericile latinești românește capiște”.

Referitor la modalitatea de guvernare, Moxa considera, în spiritul cronicarilor moldoveni care pledau în favoarea domnilor care ascultă de sfatul boieresc, că Traian își dăduse sabia în păstrarea unui curtean, zicându-i: „De vezi că domnesc preste liage, lovește-mă fără milă cu sabia, iar de merg pre liage tu mă cruță.”

Când se relatează despre domnia peste Bizanț a lui Justinian al doilea, își fac apariția în cronică și „rumânii munteni” care „se sculară [...] de luară țara de cătră Dunăre tocma până la Draccia”. Este relatată cu lux de amănunte bătălia de la Nicopole, din 25 septembrie 1396, în care „Jicmond craiul unguresc adună tuoată tăria despre apus, domnii, voievozii, boierii, neamții și francii, și pre uscat și pre Dunăre, cât nu să vedea apa de mulțimea corăbiilor. Mircea voievod cu rumânii, și de la Manoil Paleolog veniră corăbii multe pline de voinici de to Țarigiad și de Venetia 30 de corăbii. Deci mergea craiu pre uscat în jos pre Dunăre cu hvală mare și cu oști tocmită, împlătoșați, poleiți, și scripiia de-ți părea că răsare soarele...”. Acolo unde nu are informații, cronicarul scurtează relatarea, speriat de „adâncul scripturilor” : ”Ce, cum nu poți ajunge naltul ceriului, nice adâncul pământului, nice marginea lumiei, și cum nu se pot număra stelele ceriului, nice năsipul mării, așa nu se poate afla adâncul scripturilor. Că unii din cei sfinți părinți letopiseț au scris de unele, alții de altele, unii pre unele locuri și de unii împărați au înmulțit, alții au scris mai scurt, iară acicea s-au adunat ca în scurt și ca în de tot”.

Referitor la vocabularul utilizat în cronică, Hasdeu observă că textul este întrețesut de slavonisme și grecisme, acestea preluate pe filieră slavă. La un moment dat Moxa spune: ”cum zicem noi județu cu prăgari, iar grecii ipatu”, de unde deducem că izvorul este unul slav. Moxa nu este un simplu traducător al izvoarelor pe care le consultă, ci și un autor care extrage ideea din text după care o îmbracă în propriile observații. Adesea autohtonizează textele, în sensul că în multe locuri vorbește despre ”boierii” sau ”părcălabii” Romei. Stilul utilizat de Moxa este unul popular, viu, cu multe comparații plastice, cugetări: „Câtă frunză și iarbă”; „Biruisse răul pre bine și acoperise strâmbătățile pre dreptăți”; „O, pizmă! de început vrăjmașe, fiară cumplită, tâlhariu, scorpie veninoasă, șarpe mușcătoriu, săgeată fără fier, sulită ascuțită, viață fără pace, cât rău faci și câți muncești!”; „Era pre mare și pre uscat ca năsipul de munți și bărbați buni și viteji, ce fu mai tare și mai puternic aurul decât mulțimea oștilor, că poate sparge cetăți și a răsăpi ziduri, aurul poate birui războiul, poate perde toate bărbățiile, că e săgeată lucie și se înfinge lesne în inimă de om”; „Se rădică Baiazid cu Turcii spre Români, deci se lovire cu Mircea Voievod, și fu război mare cât se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea săgeatelor, și mai perdu Baiazid oastea lui cu totul, iară pașii și voievozii periră cu toții, așa de se vărsa sânge mult cât era văile crunte”.

De observat că relațiile cu lumea bizantină și sud-slavă au făcut ca influențele bizantine să pătrundă de timpuriu în literatura istorică românească medievală, influențe sesizabile atât la nivelul documentării cât și al temelor abordate. În acest sens, Cronograful lui Moxa are o importanță istorică și literară deosebită deoarece pentru prima dată se face încercarea de crea în limba română o istorie universală, iar traducerea s-a făcut din porunca și cu binecuvântarea unui episcop.

BIBLIOGRAPHY

1. Cartoian, N. *Istoria literaturii române vechi*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
2. Ciobanu, Ștefan. *Istoria literaturii române vechi*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1947.
3. Mihăilă, G. *Istoriografia Română Veche (sec. al XV-lea - începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină și slavă* [on line]. Disponibil pe web: http://www.promacedonia.org/rs/rs15_9.pdf. Accesat: 10.01.2020.
4. Moxa, Mihail. *Cronica universală*. Ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă. București: Editura Minerva, 1989.
5. Piru, Alexandru. *Istoria Literaturii Române de la început până azi*. București: Editura Univers, 1981.
6. Predescu, L. *Mihail Moxa și opera sa*. În: "Biserica Ortodoxă Română", an LXXVIII, 1960, nr. 9-10, p. 907-908.
7. Tița, Irina. *Cronograful lui Mihail Moxa. Particularități lingvistice ale compartimentului morfologic* [on line]. Disponibil pe web: http://cis01.central.ucv.ro/litere/activ_st/articole_anale_lingvistica/irina_tita1.pdf. Accesat: 12.01.2020.